

I. S. Zonneveld

ITC, Enschede

In de jaren dat ik studeerde en mij daarbij bezig hield met vegetatiekunde en natuurbescherming, beschouwde men het grovedennenbos als een troosteloze dennenplantage, een grauwe akker met dennen en mieren, waar helemaal niets aan was en die notabene, in de plaats gekomen was van iets dat veel mooier was zoals hei en stuifzand. Ook hielden we hem voor een exoot.

Sinds kort weten we met zekerheid dat in Nederland de groveden na de ijstijd is teruggekomen en niet meer is verdwenen, al is (nét als voor de beuk) vroeger wel eens anders beweerd.

Mijn interesse voor de groveden in deze streken werd jaren geleden gevoed door een onderzoek dat ik deed in West-Brabant, in het gebied langs de Schelde (Zonneveld 1965). Daar zijn herhaaldelijk verstuivingen opgetreden van oorspronkelijk dekzand, waarbij perioden van opnieuw verstuiven en vastleggen met behulp van vegetatie wisselden in tijd en plaats. Een van de interessante dingen die bij

deze onderzoeken naar voren kwamen, was dat het zand aldaar sinds de laatste ijstijd tot heden toe periodiek maar zonder lange onderbrekingen gestoven moet hebben. We weten allemaal dat op stuifzand de groveden naar voren komt en zelfs diegenen die beweren dat hij een exoot is, kunnen toch niet ontkennen dat hij vroeger op deze stuifzanden gestaan moet hebben.

Het stuifmeelonderzoek maakte aannemelijk dat de groveden, vergeleken met de berk, de beuk en de eik, in de periode direct na de ijstijd bovenal hier in zeer grote hoeveelheden aanwezig was.

In het Atlanticum kwamen blijkens de pollenanalyse minder dennebomen voor, maar ze bleven wel aanwezig en aan het einde van die periode namen ze weer toe. Overal in ons land vindt men namen die er op wijzen dat de groveden daar langdurig voorkwam b.v. Fochtelooërveen, waar het woord föhre in zit (Woltersen 1973). Het sprookje van dertig jaar geleden, dat de groveden hier niet natuurlijk zou zijn is

dus nu wel voorgoed verdwenen.

Sprookjes worden vaak geboren uit een idealistische opvatting van het natuurgebeuren. Men meende te moeten constateren dat de groveden de bodem mineraalarmert maakt. Hij doet dat soms inderdaad, op relatief rijke grond, net zoals de beuk dat ook soms zo goed kan doen: de grond wordt iets armer aan beschikbare voedingsstoffen en dus, redden de men, is hij hier niet natuurlijk. Dat was een onlogische conclusie.

Waarom zou de natuur de armoede aan mineralen in de grond niet in de hand mogen werken?

De gedachte dat de natuur "goed" is komt uit de romantische filosofie. De gedachte dat arm slecht is en rijk goed is natuurlijk afkomstig van het nuchtere boerenverstand. Maar de natuur behoeft zich niets van deze romantiek en boerenuchterheid aan te trekken en kan best "verarmend" werken op de mineralen, waarom niet?

We zien dat de den werkt als een buffer wat de mineralen voorziening betreft. Op de rijkere gronden werkt hij in zekere zin verarmend (streeft naar een lager niveau) op de armere gronden daarentegen werkt hij duidelijk verrijkend, zoals op zeer humus-arm stuifzand en de gemiddelde heidebebossing.

De den is van origine de pionier van het stuifzand en het veen dus een essentieel deel van het Nederlandse landschap. Stuifvlakten in ons klimaat ontstaan door menselijke en dierlijke invloeden en vormden kort na de ijstijd de meest natuurlijke plaats van de groveden als pionier, aanvankelijk

over grote oppervlakten. Later werd dat areaal beperkt. Met meer en minder succes ontwikkelde de groveden zich op open plekken waar mens en dier de grond loswoelden, er bleven zo grovedennebosjes van wisselende omvang.

In 1514 plantte Hendrik van Nassau het Mastbos bij Breda (Woltersen 1973). Het was een tijd van geweldige ontplooiing van de menselijke activiteiten, maar ook een tijd van een maximale uitbreiding van de verstuivingen, de bosaanplant was een gevolg van en een reactie op beide. Hendrik bracht aanvankelijk dennen uit Neurenberg in het Mastbos, maar later plantte men in Nederland ook dennen uit heel Europa. Uit Frankrijk kwamen de slechtste en uit Duitsland waren ze wat beter van kwaliteit. Het is hierdoor uitermate moeilijk de oorspronkelijke Nederlandse den aan te wijzen.

De invoer van andere herkomsten heeft tot gevolg gehad dat er kruisbestuiving is opgetreden en dat het genenpatroon van de oorspronkelijke den nog aanwezig kan zijn in het huidige dennenbestand. Als dat aanwezig is, is het in gang zetten van een natuurlijke selectie voldoende om de natuur zijn eigen ecotype terug te laten geven, want de natuur staat wat dat betreft voor niets, maar heeft tijd nodig.

In het voorgaande zijn we het er wel over eens geworden dat de groveden als boomsoort wel in Nederland op zijn plaats kan zijn. Maar ook kunnen we stellen dat een en ander niet zo duidelijk ligt voor monotone denneplantages. Als natuurobject kan zo'n bos alleen nog wat gaan betekenen als het ge-

Stuifzand met dennen; een gedeelte van het nieuwe natuurmonument Leuvenhorst op de Noord-Veluwe.

Foto: Natuurmonumenten

heel aan zijn lot wordt overgelaten. Op terreinen waar het om puur natuurbeheer gaat is het in Nederland gewoon fout om nu nog dennenbossen te planten of zelfs stormvlakten te herstellen met zulk bos. We hebben er gewoon te veel van in onze officiële natuurreservaten, laat staan daarbuiten. Integendeel, een zeer natuurlijke vorm van beheer zou zijn de in natuurreservaten bestaande dennenbossen aan hun lot over te laten en het loofhout zijn gang te laten gaan. Op de meeste gronden vooral de armste maar heus ook op de relatief rijke zal het lang duren voor de dennen overgroeid raken; in vele gevallen kan men dit schatten op eeuwen. Toch zijn de tot dusverre aangeplante dennenbossen beslist niet alle geheel zonder natuurwaarde. Het zijn speciaal de jonge bossen die de meeste kritiek van natuurliefhebbers te verduren hebben. Pas na een eeuw, dus meestal halverwege de tweede generatie begint het geheel meer op een echt bos te lijken met bosbesen en struiken in de ondergroei. Zulke bossen lijken in uiterlijk maar ook naar soorten samenstelling sterk op de maagdelijke natuurbossen in Polen en Skandinavië. We vinden er soms belangwekkende elementen in die we kennen uit de natuurlijke dennenbossen in het westen alsook het oosten en noorden zoals de Dennenorchis, de Kleine keverorchis, Wolfsklauwsoorten, sommige Rendiermossen (Bannink, Leys en Zonneveld 1973). Buiten de aangeplante dennenbossen vindt men die op dit moment niet.

Waren ze er ook niet vóór die dennebossen geplant waren? Zijn ze pas gekomen toen in het groot kunstmatig een pinetum-milieu werd geschapen, of wachtten ze zeer verborgen op een uitbreiding van de dennen om weer een kans te krijgen? In ieder geval, het kunstmatig aangeplante bos deed ze uitbreiden.

Zo ook was het veel geprezen nu nagenoeg uitgeroeide blauwgrasland een vegetatie die door de mens in stand werd gehouden, waar allerlei interessante planten konden gedijen die zonder de mens slechts op bepaalde plaatsen een veel beperkter groeiplaats zouden hebben. Hier zou een argument kunnen liggen om niet alle dennenbossen in Nederland zomaar op te ruimen, zo iemand daar ooit aan dacht; een bepaalde vorm van strooiselroof is dan wel nodig om die bijzondere plantengroei in stand te houden. Om het streven naar een mineraal rijker evenwicht te weerstaan. Het hooien van blauwgrasland heeft ten dele dezelfde functie!

Een andere groep van levende wezens die door het dennebos sterk zijn gestimuleerd, vooral in jong bos op stuifzand, zijn allerlei soorten paddestoelen die juist het half verderende strooisel met neiging tot ruwe humusvorming zo nodig hebben voor de ontwikkeling van hun mycelium.

Een ander interessant verschijnsel vonden we eens in de Staatsbosbeheer aanplantingen bij Kootwijk. (Het eerste grote Staatsbosbeheer werk!) Op noordhellingen van duintjes blijken binnen het bos het microklimaat en de bodemgesteldheid de vorming van een soort hellingveen in de hand te werken. Op de ruwe humus ontwikkelt zich nu mos in de vorm van kussentjes en daarop weer echt veenmos dat zich dan, indien niet door mensen gestoord, continu blijft uitbreiden: waar eens droog stuifzand stoof vormt zich nu een veen(tje). (Zonneveld en Leys 1961).

Daarnaast moet er ruimte zijn voor het pionierswerk in dynamische omgeving. Dat is op stuifzand en op de heide. Onlangs zag ik ergens op de Veluwe een groep vliegdennen omhakken, die ik nu juist zou hebben laten staan, denk ik. Het spreekt vanzelf dat de heide niet volmag groeien. Dennenbestrijding op de heide moet, maar hoeft niet een strijd te zijn tot aan de dood.

Juist daar is de meest natuurlijke standplaats van onze vaderlandse pionier die sommigen de mooiste van alle dennen vinden.

Literatuur

- Bannink, J. F., H. N. Leys en I. S. Zonneveld. 1973. Vegetatie, groeiplaats en biontellet van Nederlandse naaldboutbossen. Bodemkundige studies, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, nr. 9.
- Wolterson, J. F. 1973. De groveden, een inheemse boom. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 45 (9): 261-267.
- Zonneveld, I. S. 1965. Studies van landschap, bodem en vegetatie in het westelijk deel van de Kalmthoutse heide. Boor en Spade 4: 216-238.
- Zonneveld, I. S., en H. N. Leys. 1961. Groeiend veen op het Kootwijkse stuifzand. De Levende Natuur 64: 247-253.

* Dit artikel bestaat uit fragmenten uit een causerie, gehouden voor de Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe op 19 november 1977. De volledige tekst verschijnt in De Schouw, het tijdschrift van deze Vereniging.